

ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ У СФЕРІ БІЗНЕСУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ЗАВДАННЯ**PREVENTING CORRUPTION IN BUSINESS: MODERN CHALLENGES AND TASKS****Сметаніна Н.В., к.ю.н., доцент,****доцент кафедри кримінально-правової політики***Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого***Таволжанський О.В., к.ю.н., доцент,****доцент кафедри кримінально-правової політики***Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Стаття присвячена дослідженню проблеми запобігання корупції у сфері бізнесу. Корупція у приватному секторі як економічна і правова проблема не втрачає своєї актуальності, проведені дослідження і опитування підтверджують це твердження.

Закон України «Про запобігання корупції» містить ряд заходів, які визначають загальні засади запобігання корупції у діяльності юридичної особи, вимоги до антикорупційної програми юридичної особи, правовий статус уповноваженого з антикорупційної діяльності. У свою чергу Закон України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки» констатує надмірне та необґрунтоване регуляторне навантаження на бізнес, що обумовлює високий рівень корупції у цій сфері і пропонує забезпечити публічний діалог з бізнес-середовищем щодо дерегуляції, канали співробітництва з Радою бізнес-омбудсмена, направлені на імплементацію її системних рекомендацій та усунення перешкод для ведення бізнесу в Україні. Також як окремі проблеми законодавець виокремлює неефективне державне регулювання, що заважає доброчесному бізнесу розвиватися та обумовлює корупційні практики і високий рівень толерування корупції у приватному секторі економіки.

У статті проаналізовано сучасний стан запобігання корупції у діяльності юридичних осіб приватного права. На думку автора, лише комплексне і системне запровадження механізмів антикорупційного комплаєнсу здатне реально розбудувати систему доброчесного бізнесу в Україні. Корупція у приватному секторі може здаватись менш видимою, ніж у публічному секторі, але за характером руйнівних наслідків не поступається державному сектору.

На нинішньому етапі розвитку антикорупційного законодавства в приватному секторі та впровадження комплаєнс-програм ключовими завданнями є, зокрема: роз'яснення механізмів антикорупційної діяльності загалом та їх функціонування у бізнес-середовищі, розуміння їх особливостей; ознайомлення з міжнародним досвідом та реаліями застосування антикорупційного законодавства в Україні; демонстрація переваг дотримання міжнародних антикорупційних стандартів, як реальної альтернативи сумнівній вигоді від корупції; сприяння українським компаніям у виконанні вимог Розділу X Закону України «Про запобігання корупції», що стосуються розробки та впровадження антикорупційних програм і організація широкого діалогу між приватним і публічним секторами.

Ключові слова: доброчесність бізнесу, підприємницька діяльність, антикорупційна політика, стратегія, юридичні особи приватного права, запобігання корупції.

The article is devoted to the study of the problem of preventing corruption in the business sphere. Corruption in the private sector as an economic and legal problem does not lose its relevance, conducted studies and surveys confirm this statement.

The Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" contains a number of measures that define the general principles of preventing corruption in the activities of a legal entity, requirements for the anti-corruption program of a legal entity, and the legal status of the anti-corruption officer. In turn, the Law of Ukraine "On the Principles of State Anti-Corruption Policy for 2021–2025" states an excessive and unjustified regulatory burden on business, which causes a high level of corruption in this area and proposes to ensure a public dialogue with the business environment on deregulation, channels of cooperation with the Business Ombudsman Council aimed at implementing its systemic recommendations and eliminating obstacles to doing business in Ukraine. The legislator also identifies inefficient state regulation as a separate problem, which prevents honest business from developing and causes corrupt practices and a high level of tolerance of corruption in the private sector of the economy.

The article analyzes the current state of corruption prevention in the activities of private law legal entities. In the author's opinion, only a comprehensive and systematic implementation of anti-corruption compliance mechanisms can really build a system of honest business in Ukraine. Corruption in the private sector may seem less visible than in the public sector, but in terms of the nature of its destructive consequences, it is not inferior to the public sector.

At the current stage of development of anti-corruption legislation in the private sector and implementation of compliance programs, the key tasks are, in particular: explaining the mechanisms of anti-corruption activities in general and their functioning in the business environment, understanding their features; familiarizing with international experience and the realities of applying anti-corruption legislation in Ukraine; demonstrating the benefits of adhering to international anti-corruption standards as a real alternative to dubious benefits from corruption; assisting Ukrainian companies in fulfilling the requirements of Section X of the Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" regarding the development and implementation of anti-corruption programs and organizing a broad dialogue between the private and public sectors.

Key words: business integrity, entrepreneurial activity, anti-corruption policy, strategy, private legal entities, corruption prevention.

Постановка проблеми. На загальнодержавному рівні визнається, що корупція – це справжня небезпека для національної безпеки країни, а боротьба з нею має бути першочерговим завданням держави. Сучасне суспільство характеризується складною криміногенною обстановкою, зумовленою корупційними правопорушеннями, і питання активізації боротьби з корупційною злочинністю залишаються в центрі уваги правоохоронних органів, навіть в умовах воєнного стану [1]. При цьому слід зазначити, що якщо протидія корупційним відносинам між бізнесом і владою відбувалася в рамках загаль-

ної боротьби із корупцією в сфері державного управління, то корупція у приватному секторі залишалася без уваги [2, с. 66].

До ключових суб'єктів, що беруть участь у здійсненні заходів запобігання і протидії корупції у приватній сфері, можна віднести постійно діючий консультативно-дорадчий орган з протидії корупції (Рада бізнес-омбудсмена), міжнародні організації та їх представництва в Україні, громадськість, а також фізичні особи, що працюють над виконанням програм (проектів) та імплементують стандарти у сфері антикорупційної політики [3, с. 258; 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми запобігання корупції у діяльності юридичних осіб приватного права у тій чи іншій мірі проводилось у роботах таких вчених, як: О. Ю. Бусол, Б. М. Головкін, О. В. Новіков, В. Ф. Оболенцев, В. М. Трепак, М. І. Хавронюк та іншими вітчизняними науковцями. Окремо слід зазначити про монографію «Запобігання корупції у приватному секторі» (2020 рік), присвячену комплексному дослідженню корупції у приватному секторі. У дослідженні роз'яснено суть цього різновиду корупції, окреслено її форми, проаналізовано сучасний стан та напрями поширення корупційних правопорушень в бізнесі, виявлено корупційні механізми в сфері підприємництва. Особливу увагу приділено аналізу системи антикорупційного комплаєнсу, як основному заходу у запобіганні корупції в приватному секторі [9].

Метою статті є висвітлення основних завдань і викликів системи запобігання корупції у сфері бізнесу в сучасних умовах розвитку антикорупційного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Корупційний досвід бізнесу в Україні має безліч проявів, зокрема, це і неофіційні платежі на митниці, у сфері житлово-комунальних послуг (підключення та обслуговування систем електро-, газо-, водопостачання та водовідведення), під час взаємодії із правоохоронними органами, у сфері будівництва і земельних відносин, у судовій та податковій системах, під час контролю і нагляду за господарською діяльністю та у системі виконання судових рішень [10]. Корупція продовжує залишатись на другому місці серед основних проблем для України (після збройної агресії росії): дуже серйозною проблемою вважають корупцію 79,4% представників населення і 76% представників бізнесу. Все це безумовно свідчить про актуальність розробки сучасних заходів запобігання корупції у сфері бізнесу.

Міжнародний досвід демонструє приклади значних збитків для бізнесу, який вдається до корупційних практик. Так, Міністерство юстиції та Комісія з цінних паперів і бірж Сполучених Штатів Америки (США) почали розслідування операцій Microsoft Corp. в Угорщині. Компанія підозрюється в корупції при укладанні контрактів на поставку програмного забезпечення. Зазначається, що влада США зацікавилася операціями з продажу програмного забезпечення Microsoft Office, фірмам-посередникам в 2013–2014 роках за суттєвими знижками. Різниця в ціні могла використовуватися посередниками як хабарі і відкати. Після таких гучних антикорупційних розслідувань компанія Microsoft Corp понесла мільйонні збитки [11]. Німецький концерн Siemens сплатив Ізраїлю 160 мільйонів шекелів (близько 37 мільйонів євро), щоб у досудовому порядку залагодити гучний корупційний скандал. Siemens підозрювали в тому, що у 1999–2005 роках він заплатив представникам державної енергокомпанії Israel Electric хабарі у розмірі кількох мільйонів доларів, щоб отримати від неї вигідні замовлення [12].

Закон України «Про запобігання корупції» містить ряд заходів, які визначають загальні засади запобігання корупції у діяльності юридичної особи, вимоги до антикорупційної програми юридичної особи, правовий статус уповноваженого з антикорупційної діяльності. Так, уповноважений є посадовою особою юридичної особи, що призначається відповідно до законодавства про працю керівником юридичної особи або її учасниками (засновниками) у порядку, передбаченому ухваленою антикорупційною програмою. Ним може бути фізична особа, яка здатна за своїми діловими та моральними якостями, професійним рівнем, станом здоров'я виконувати відповідні обов'язки [5].

Уповноважений з антикорупційної діяльності має формувати належний рівень антикорупційної культури на підприємстві, ознайомлювати працівників із змістом антикорупційної програми підприємства, роз'яснювати

основні положення такої програми. Важливим напрямком діяльності уповноваженого є антикорупційна перевірка наявних або потенційних ділових партнерів, формування висновку щодо прозорості благодійних внесків, які здійснює юридична особа, робота з викривачами корупції, а також дотримання їх прав і гарантій. Постійне навчання і підвищення кваліфікації уповноваженим теж мають бути відображені у антикорупційній програмі.

Обов'язковими заходами під час здійснення антикорупційним уповноваженим покладених на нього повноважень є: організація роботи з оцінки корупційних ризиків, здійснення заходів з виявлення конфлікту інтересів, сприяння його врегулюванню, перевірка факту подання декларацій суб'єктами декларування, організація роботи внутрішніх каналів повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, проведення антикорупційної експертизи нормативної бази юридичної особи.

В умовах воєнного стану актуальним напрямком у діяльності уповноважених можемо назвати організацію і проведення перевірки ділових партнерів компанії на предмет ведення бізнесу із російською федерацією, зокрема і в санкційних списках, перевірка на наявність корупційних ризиків та погодження платежів і витрат, пов'язаних з благодійною та спонсорською діяльністю, здійсненням внесків на підтримку політичних партій. І, звичайно, своєї актуальності не втратив напрямок формування антикорупційної політики на підприємствах і в організаціях у діяльності уповноваженого, пояснення наслідків і загроз корупційних практик, нагадування про те, що питання запобігання корупції «на часі».

Існує різноманітний спектр методів для зменшення корупційних ризиків і належної обачності щодо ділових партнерів. Це охоплює як отримання від бізнес-партнерів запевнень та зобов'язань стосовно дотримання законів та етичного кодексу компанії, так і введення договірних гарантій. До них належать аудити, а також право розірвати контракт. Також сюди відноситься організація антикорупційного навчання для третіх сторін. Частина процесу належної обачності включає перевірку репутації потенційних ділових партнерів. Їх аналізують за різноманітними базами даних, наприклад, щодо осіб, які перебувають під санкціями, фігурантів «чорних списків», політично значущих осіб (PEPs), а також перевіряються негативні публікації у ЗМІ, що ведуться місцевою мовою. Якщо в цих переліках фігурує третя сторона, тоді компанія потенційно вдається до більш детального антикорупційного розслідування [14, с. 23].

Закон України «Про запобігання корупції» встановлює обов'язок щодо розробки і затвердження антикорупційної програми лише для двох категорій суб'єктів. Так, в обов'язковому порядку антикорупційна програма затверджується керівниками: 1) державних, комунальних підприємств, господарських товариств (у яких державна або комунальна частка перевищує 50 відсотків), де середньоблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує п'ятдесят осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період перевищує сімдесят мільйонів гривень; 2) юридичних осіб, які є учасниками процедури закупівлі відповідно до Закону України «Про публічні закупівлі», якщо вартість закупівлі товару (товарів), послуги (послуг), робіт дорівнює або перевищує 20 мільйонів гривень [5]. Для всіх інших суб'єктів розробка антикорупційних інструментів є диспозитивною нормою.

На сучасному етапі розвитку антикорупційного законодавства у приватній сфері і впровадження комплаєнс-програм важливими завданнями залишаються, зокрема, пояснення, які механізми антикорупційної боротьби існують в принципі, і як вони працюють у компаніях; ознайомлення з міжнародним досвідом та українською практикою

застосування законодавства; переконання тих, хто вважає, що успішно вести бізнес в Україні, не здійснюючи корупційних діянь, неможливо; демонстрація вигоди неухильного дотримання міжнародних антикорупційних стандартів, які є реальною альтернативою сумнівних «переваг» корупційної практики; допомога українським компаніям виконати вимоги розділу X Закону України «Про запобігання корупції», про необхідність розробки і впровадження антикорупційних програм [6; 7; 8]. Антикорупційна програма, як основний антикорупційний інструмент уповноваженого, має відповідати вимогам часу і бути сучасною, враховувати реальні потреби юридичної особи. Прозорий бізнес має бути залучений до відновлення України і реалізації цифровізації економічних процесів.

Комплаєнс-програми відкривають можливості для вирішення проблем на кардинально новому рівні: від зовнішнього контролю з боку суспільства до внутрішнього контролю та комплаєнс-менеджменту як методу роботи. Ці спеціалісти працюють пліч-о-пліч з колегами, щоб не допустити порушення законодавства, виявити їх, а також виправити, сприяють формуванню етичних норм та інших вимог. Вони допомагають співробітникам краще розуміти нормативні акти, а також дотримуватися їх, реалізуючи очікування керівництва компанії на практиці.

Фактично, комплаєнс-програми не збільшують кількість правил та регулювань. Навпаки, вони здатні допомогти зменшити обсяг державних вимог до бізнесу. Ключем до успіху таких програм є арсенал інструментів. Вони включають в себе аудит, розслідування, заохочення, анонімні канали для повідомлень, програми підвищення кваліфікації, кодекси етики, оцінку ризиків та звітність для керівництва.

Окремої уваги потребує питання запобігання та врегулювання конфлікту інтересів у приватному секторі, зокрема, механізм здійснення повноважень під зовнішнім контролем, обмеження доступу до інформації, усунення від виконання завдань, вчинення дій, прийняття рішення чи участі в його прийнятті. Також слід враховувати корупційні ризики, пов'язані з обмеженнями щодо одержання подарунків, неправомірної вигоди, формування правил поведінки з ними. Захист і заохочення викривачів корупції у бізнес-середовищі також повинні знайти нові, сучасні форми реалізації.

Україна демонструє значний розвиток антикорупційних ініціатив для бізнесу. Зокрема, Всеукраїнська Мережа Добросовісності і Комплаєнсу (UNIC) була створена у 2017 році за ініціативи українського бізнесу. Мета UNIC – зробити добросовісність та впровадження комплаєнсу здоровою нормою українського бізнесу. Саме ділова добросовісність та репутація бізнесу є необхідностями сьогодення, без яких неможливо досягти стабільності і масштабування в жодному з секторів економіки. Учасники Мережі є провайдерми добросовісності українського бізнесу. Загальна експертна група UNIC, експертні групи UNIC з фармацевтичного, банківського, податкового напрямків, агро-продовольча група UNIC покликані здійснювати підтримку в просуванні практики добросовісності, сприяти очищенню фармацевтичного сектору через налагодження саморегулювальних процесів, виявляти корупційні ризики у діяльності фармацевтичних виробників та їх контактах з органами державної влади, зміцнювати ек-

пертний потенціал та будувати партнерства з фінансовими інституціями в питаннях комплаєнсу, формувати культуру добросовісності сплати податків і розширення кількості бізнесів на українському ринку, які прагнутимуть дотримуватись відповідних стандартів, опрацьовувати поточні системні проблеми агросектору, пов'язані із недобросовісними практиками [13].

Висновки. Проблема запобігання корупції у бізнесі залишається одним із пріоритетних напрямів державної антикорупційної політики. Функція комплаєнсу дозволяє логічно впорядкувати ключові елементи для створення антикорупційної системи у діяльності юридичних осіб приватного права. Комплаєнс-програми забезпечують вирішення проблем на абсолютно новому рівні: від зовнішнього контролю з боку суспільства до внутрішнього контролю компанії та розробки внутрішньої антикорупційної методології.

Комплаєнс-програми, насправді, не додають більше правил та нормативів. Навпаки, вони можуть допомогти ефективніше виконувати вимоги антикорупційного законодавства. Ключем до ефективності таких програм є набір інструментів. До них входять аудит, розслідування, заохочення, анонімні канали повідомлень, програми оцінки ефективності, етичні цінності, принципи і політики, навчальні програми, дисципліна і контроль. Додатково антикорупційні програми дозволяють відповісти на ряд важливих для компанії питань: з чого почати, які структури і підрозділи компанії залучати, як підготувати звіти для керівництва і як зосередитись на формуванні культури добросовісності. Антикорупційну програму, яка стосується етики й комплаєнсу, слід розуміти як безперервний процес збагачення знань і практики. Заходи, що передбачені програмою, постійно контролюються та переглядаються через регулярні проміжки часу. Для розробки ефективної системи запобігання корупції у діяльності юридичної особи обов'язково слід враховувати сферу діяльності, розміри і структуру компанії, специфічні корупційні ризики для різних сфер, наявність співробітника, який відповідає вимогам до комплаєнс-офіцера. У випадку з великими підприємствами, антикорупційна програма має передбачати співпрацю з діловими партнерами, дочірніми структурами та посередниками. Окремо потрібно враховувати, що для успішної профілактики корупції та боротьби з нею, компанія мусить розуміти, яким чином та в яких саме сферах відбуваються корупційні діяння.

Також важливо пам'ятати про правило формування «тону з гори» (вище керівництво зобов'язане недвозначно продемонструвати свою позицію: воно не підтримує і не виправдовує протиправні корупційні дії) і антикорупційну культуру вищого менеджменту компанії (формування відчуття чесності і можливість вчитись на власних помилках). Так, лідерство, антикорупційна культура, відкритість, підзвітність, чіткий розподіл обов'язків і зобов'язань є важливими акцентами у системі запобігання корупції.

Сприяння прозорості в діяльності юридичних осіб приватного права сприятиме зростанню репутаційної складової компанії, збільшенню рівня інвестиційної привабливості, виваженій кадровій політиці. Тому розробка сучасної антикорупційної програми повинна стати одним із перших кроків для бізнесу, який прагне працювати прозоро.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сметаніна Н. В. Небезпечні наслідки корупції для особи, держави та суспільства. *Право і суспільство*. 2017. № 4, ч. 2. С. 162–165.
2. Новіков О. В. Сучасний стан та тенденції розвитку корупції у приватному секторі. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 67. С. 65–71.
3. Головін Б. М. Механізм запобігання корупції. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 4. С. 254–260.
4. Holovkin B. M., Semenushyn M., Tavalzhanskyi O. V., Lysodyed O. V., Smetanina N. V. Fight against Corruption-Related Crimes in War-time in Ukraine. *International Annals of Criminology*. 2023. Vol. 61, Iss. 3–4. P. 384–409. DOI: 10.1017/cri.2023.31.
5. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 19.08.2025).

6. Антикорупційний комплаєнс у бізнесі: міжнародний досвід та українська практика. URL: <http://ukrainepravo.com/events/conference/antikoruptions-yniy-kompla-ns-u-b-znes-m-zhnarodniy-dosv-d-ta-ukra-nska-praktika/> (дата звернення: 20.08.2025).
7. Сметаніна Н. В., Попова Д. І. Значення впровадження комплаєнс-програм для зростання прозорості українського бізнесу. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 266–269.
8. Головкін Б. М. Про корупцію в приватному секторі. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 347–354.
9. Запобігання корупції у приватному секторі : монографія / [Б. М. Головкін, В. С. Батиргарєєва, О. В. Новіков та ін.] ; за заг. ред. Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2020. 286 с.
10. Корупція в Україні 2024: розуміння, сприйняття, поширеність. URL: <https://nazk.gov.ua/pdfs/?file=%2Fwp-content%2Fuploads%2FPages%2F07%2F17%2F0717bf197d9dbfd35baa6d2e939ca43a2e47460785552328ee7bd5e2fdebb05e11548549.pdf> (дата звернення: 25.08.2025).
11. Мін'юст США запідозрив Microsoft у корупції в Угорщині. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/minyust-ssha-zapodozril-microsoft-korruptsii-1535129114.html> (дата звернення: 26.08.2025).
12. Siemens заплатить Ізраїлю €37 мільйонів, щоб залагодити корупційний скандал. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2010802-siemens-zaplatit-izrailu-37-miljoniv-sob-zalagoditi-korupcijnij-skandal.html> (дата звернення: 27.08.2025).
13. Всеукраїнська Мережа Добросовісності і Комплаєнсу (UNIC). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2010802-siemens-zaplatit-izrailu-37-miljoniv-sob-zalagoditi-korupcijnij-skandal.html> (дата звернення: 28.08.2025).
14. Навчальні інструменти для викладачів і фахівців. Серія модулів УНЗ ООН з протидії корупції. Модуль 5. Корупція в приватному секторі. URL: https://grace.unodc.org/grace/uploads/documents/academics/ukrainian/UA_Anti-Corruption_Module_5_Private_Sector_Corruption.pdf (дата звернення: 29.08.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 15.08.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 23.09.2025
Дата публікації: 26.09.2025